

REMİL (الرميل)

Kum üzerine çizgiler çizerek bakılan
bir fal çeşidi, kum falı.

Sözlükte “kumlu arazi” anlamına gelen **remil** kelimesi terim olarak “kaybolan bir şeyin yerini bulmak, merak edilen bir işin sonucunu öğrenmek amacıyla kum üzerine çizilen çizgilerle fal bakmak” demektir (remmâl “remilci”). Daha sonraları kum yerine kâğıt veya tahta kullanıldığı halde falın adı değişmemiştir. Literatürde daha çok **hattû’r-remil** şeklinde görülen ismin yanında **darb** ve **tark** kelimeleri de ona yakın anlamlarda geçer; Türkçe’de ise “remil atmak” / “remil dökmek” denilmektedir. Modern Batı dillerinde remil karşılığında kullanılan kelime (İng. geomancy; Fr. géomancie) Latince **geomantiadan** gelmektedir. İlk defa XII. yüzyılda Arapça’dan Latince’ye yapılan tercüme faaliyetinin sonucunda “ilmü’r-remil” karşılığı olarak İspanya’da kullanılmış ve oradan Batı dillerine geçmiştir.

Kur’ân-ı Kerim’de yer almayan remil kelimesine hadislerde hem sözlük hem terim anlamıyla rastlanır. Muâviye b. Hakem’in hattû’r-remil sorması üzerine Resûl-i Ekrem şu cevabı vermiştir: “Eskiden kum üzerine hat çizen bir nebî vardı. Kimin hattı onunkine uygun düşerse o isabet etmiş sayılır” (Müslim, “Selâm”, 121; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 23). İbn Abbas remilin kâhinler tarafından yapılan bir işlem olduğunu bildirmektedir (İbnü’l-Esîr, II, 47). Remilciler bu falın aslının Hz. Âdem, İdris, Lokmân, Yemya, İshâya ve Daniel peygamberlere dayandığını söylemekte, dolayısıyla câiz olduğunu iddia etmektedir. Onlara göre bu iddialarına delil gösterdikleri yukarıdaki hadiste sözü edilen nebî İdris peygamber, hattû’r-remil de onun mucizesidir. Taşköprizâde, Kâtib Çelebi ve Sıddîk Hasan Han, anılan hadisin zâhirî mânasından remil yoluyla bazı bilgiler edinilebileceği anlaşılrsa da aslında hadiste bunun kastedilmediğini, zira peygamberler dışında kimsenin mucize gösteremeyeceğini, “kimin hattı onunkine uygun düşerse” ifadesinin de bunun imkânsızlığını ortaya koyduğunu belirtmiştir. İbn Haldûn da bu hadisin hattû’r-remilin meşruiyetine hiçbir şekilde delil olamayacağını, çünkü anlaşılacağına göre kendisinden söz edilen nebîye hat çizdiği sırada vahiy geldiğini, hadiste de o kişinin hattının vahiyle teyit edilmiş olacağından isabetli sayılacağına ifade edildiği söylenmekte, ayrıca o nebînin bunu ümmetine teb-

liğ etmediği, kendine ait bir husus olduğu bildirilmektedir (*Muḳaddime*, I, 426-427). İbn Haldûn’a göre gaybın bilinmesi insan fıtratına ait bir yetenektir ve bu sanatın ehli olanlar gaybı öğrenmek için his ve bakişlarını söz konusu hat şekillerine teksif ettiklerinde kendilerinde bir istidlâl hali belirlemede, hareketlerinde fıtraten gaybı bilebilecek şekilde yaratılan kimselerdeki gibi bir durum görülmektedir (*a.g.e.*, I, 428).

Kaynaklarda belirtildiğine göre Câhiliye döneminde bu fal şu şekilde uygulanmaktaydı: Fal baktırmak isteyen kişi remilciye ücretini peşin öder ve remil atmasını isterdi. Yanına bir çocuk alarak istek sahibiyle birlikte kumlu bir yere giden remilci kumlar üzerine hızlı hızlı birtakım çizgiler çizer, sonra o çizgileri ikişer ikişer silerken çocuk da tekerleme kabilinden bazı cümleleri tekrarlardı. Geriye çift çizginin kalması niyet edilen şeyin sonucunun iyi ve uğurlu, tek çizginin kalması ise kötü ve uğursuz olacağına işaret sayılırdı (İbnü’l-Esîr, II, 47; Hattâbî, V, 374; Cevâd Ali, VI, 783). Araplar arasında yaygın bir fal çeşidi olan remil zamanla diğer kültürlere de geçmiş, bu arada çizgileri Batlamyus astronomisindeki on iki burç ve dört vetede benzetilerek on altı hanelik şekillere dönüştürülüp yıldızların konumunda söz konusu edildiği gibi uğurlu ve uğursuz kabul edilen hatlarla belirlenmiştir. Sonra da bunların her biri maddî âlemdaki varlıklar sınıfından birine tahsis edilip ilm-i nücûma paralel ve benzer sonuçlar veren sözde bir ilim ortaya çıkarılmıştır. İbn Haldûn ilm-i nücûm ile remil arasındaki farkı -Batlamyus’a atfen- “ilm-i nücûm doğal varlıkların durumuna, remil ise sunî çizgilere ve tesadüflere dayanır” şeklinde ifade etmekte ve remilin doğruluğunu gösteren hiçbir verinin bulunmadığını kaydetmektedir. Ona göre ortaya remilciler çıkınca kendilerine astroloji hesapları zor gelen müneccimler yıldızların ve feleklerin konumunu gözlemlemekten vazgeçerek onun yerine hattû’r-remildeki hatları ve şekilleri benimseyip bunları feleklerdeki gibi on altı hâneye ayırmış, uğurlu, uğursuz ve münteziç (karışık) biçiminde taksim etmiştir. İş bu şekilde basite indirgenince bazı kişiler bunu bir meslek haline getirip geçim vasıtası yapmış ve remilin kurallarını ortaya koyan bazı eserler yazmışlardır.

Remilde kehanet, remil atma sonucu elde edilen on altı satır ve dört temel şekilden hareketle gerçekleştirilir. Remil şekilleri aslında on altı adettir, diğer on iki

tanesi ilk dördü oluşturan temel şekillerden çıkarılır. Her satır ya da hâne tek sayıdan oluşuyorsa nokta, çift sayıdan oluşuyorsa çizgi (iki nokta yerine) işaretiyle gösterilip alt alta dizildiğinde anlamları önceden belli olan remil şekilleri meydana gelir. Bu şekiller remilci tarafından bir definenin yerini tesbit etmekten bir hastanın durumunu, doğacak çocuğun cinsiyetini öğrenmek, ticarî bir teşebbüsün kâr ve zarar ihtimallerine kadar değişen çeşitli soruların her biri için farklı biçimde yorumlanır. Şekillerle ilgili değişik yorumlar dört unsur, maden, bitki, hayvan veya insana ait tabiatlara, gök cisimlerine, burçlara, yön, zaman veya cinsiyet durumlarına göre değişen farklı cetvellerden yararlanılarak ayrıntılı hale getirilebilir.

Ortaçağ’da bir ilim olarak kabul edilen remil o dönemden itibaren yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. İbn Haldûn, Mısır’da bu işi yapmak amacıyla birçok dükânın açıldığını bildirmektedir. Remil tarihinin bilinen iki ustası XIII. yüzyılda yaşamıştır. Bunlar, Kuzey Afrikalı bir Berberî olan Ebû Abdullah Muhammed b. Osman ez-Zenâtî ile Suriyeli yahut Mısırlı bir müellif olan Abdullah b. Mahfûf’tur. Ali Sâlih el-Asyûfî, Abdülfettâh Seyyid et-Tûhî gibi XII. yüzyılda yaşamış ünlü remmâllerin kitapları, günümüzde özellikle Kuzey Afrika ülkeleri kitap piyasasında alıcı bulmaktadır. Osmanlı döneminde XVI. yüzyıl divan şairlerinden Zâtî’nin önce Beyazıt Camii avlusunda, daha sonra İbrâhim Paşa Hamamı yakınında bir dükkânda remilcilik yaptığı bilinmektedir. Ancak Nâbî’nin *Hayriyye*’sinde dediği gibi remil ve astrolojiyle uğraşmanın çıkar yol olmadığına ve bundan sakınılması gerektiğine dair ah-lâkî uyarılar da söz konusudur. Remil hakkında telif geleneği Türkçe yazılmış olanlar dahil olmak üzere XX. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir. Kâtib Çelebi ve Kannevcî remil hakkındaki eserlerin bir kısmını zikretmiştir. Başta Süleymaniye olmak üzere Türkiye kütüphanelerinde remille ilgili çok sayıda yazma eser bulunmaktadır. Avrupa’da ise remil hakkındaki Arapça eserlere XII-XVII. yüzyıllar arasında rastlanmaktadır. Aragon’da İspanyol mütercimi Santallalı Hugh remile dair Arapça bir risâlenin Latince telhisini hazırlayarak ilk adımı atmış, Cremonalı Gerard da Toledo’da bir başka risâleyi Latince’ye tercüme etmiştir. XVII. yüzyıldan sonra Avrupa’da remil falına olan ilgi azalmaya başlamış ve giderek unutulmaya yüz tutmuştur.

Kur'an-ı Kerim'e göre gaybı bilmek Allah'a ve O'nun bildirdiği peygamberlere mahsustur (Âl-i İmrân 3/179; el-Cin 72/26); dolayısıyla kesbî olarak gaybın bilinmesi mümkün değildir. İslâm dini Câhiliye döneminden kalma pek çok kehanet ve fal çeşidi gibi remili de yasaklamıştır. Buna rağmen insanlardaki gaybı bilme merakını ve istikbalde meydana gelecek olayları önceden öğrenme arzusunu istismar eden bazı kişiler diğer fal çeşitleri gibi remili de ısrarla sürdürmüş ve günümüze kadar gelmesine yol açmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, II, 47; Tehânevî, *Keşşâf* (Dahrûc), I, 874; Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), V, 374; İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 426-428; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 360; *Keşfü'z-zunûn*, I, 912-913; Nâbî, *Hayriyye* (nşr. İskender Pala), İstanbul 1989, s. 105-106; Siddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ülûm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye), II, 304; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 783; Toufic Fahd, *La divination arabe*, Paris 1987, s. 196-204; a.mlf., *"Khatt", EI²* (İng.), IV, 1128-1130; Abdülfettâh et-Tûhî, *el-Uşûl ve'l-vüşûl fi 'ilmi'r-reml*, Beyrut 1412/1992; İlyas Çelebi, *İslâm İncasında Gayb Problemi*, İstanbul 1996, s. 46-47; J. M. Greer, *Earth Divination Earth Magic: A Practical Guide to Geomancy*, Minnesota 1999, s. 3-5; E. Savage-Smith, "Geomancy", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, s. 53-55; a.mlf., "Geomancy in Islamic World", *Encyclopaedia of the History of Science, Technology and Medicine in Non-Western Cultures* (ed. H. Selin), Dordrecht 1997, s. 361-363.

İLYAS ÇELEBİ

REMİZ

(الرمز)

Dolaylı anlatım biçimlerini ifade eden bir terim.

Sözlükte **remz** "işaret etmek, işaret suretiyle bir şey anlatmak; işaret, sembol, nişan, üstü kapalı anlatım" mânalarına gelir (*Lisânü'l-Arab*, "rmz" md.; *Tacü'l-arûs*, "rmz" md.). Kur'an'da bir yerde geçen remiz kelimesi (Âl-i İmrân 3/41) "dudak, baş veya elle işarette bulunmak" anlamındadır (Mâtürîdî, I, 300). İbn Reşîk el-Kayrevânî remzin gerçek mânasının "anlaşılmayacak derecede gizli söz, fısıltı" demek olduğunu ve "işaret" anlamının buradan doğduğunu söyler (*el-Umda*, I, 521). Remiz belâgatta kinaye ve işaret türü olarak kullanıldığı gibi edebiyatta ima, telmih ve muamma türü çerçevesinde dolaylı anlatım ve iletişim biçimlerini ifade eden kapsamlı bir terimdir. Gerek İbn Reşîk gerekse Ebû Ali el-Hâtîmî'nin, işareti "bir duygu ve düşünceyi ona

mevzu olmayan başka lafızlarla ifade etmek" şeklinde telakki ettikleri anlaşılmaktadır. Bu mânada işaret kinayeyi hatırlatan bir kavram şeklinde görünüyorsa da ondan farklıdır (bk. KINAYE). İbn Reşîk işaretin bir alt kategorisi saydığı remze örnek olarak şu dizeyi vermiştir: *"عقلت لها من زوجها عدد الحصى / مع الصبح أو مع جنح كل أصيل"* (Diyet ödedim ona kocasının kan bedeli olarak çakıl taşı saymakla / Her sabah ya da her akşam üstü). Burada "çakıl taşlarını saymak" ifadesiyle, bu eyleme sebep olan "keder ve hüzne boğulmak" anlamına remzedilmiştir, çünkü üzülen kişi can sıkıntısından bu tür eylemlere başvurur. Kuzeybatı Afrikalı belâgat müellifleri de remzi muammanın bir alt kategorisi sayar. Sekkâkî ekolüne göre remiz kinayenin bir alt kademesi niteliğinde dolaylı anlatım türü olup bir şeyi kendisini değil alâkalısını zikrederek anlatma biçimidir. Bu çerçevede "geniş omuzlu" (güçlü), "küçük başlı" (kuş beyinli) ve "temiz uçurlu" (iffetli) kinayeleri remze örnek olarak zikredilir (Besyûnî Abdülfettâh Besyûnî, s. 262-263). "Gündüzün iki ucunda ve geceye yakın saatlerde namaz kıl" âyetinde (Hûd 11/14) "gündüzün iki ucu" ile öğle ve ikindi, "geceye yakın saatler" ile de sabah, akşam ve yatsı olmak üzere beş vakit namaza remiz ve işaret edildiği belirtilir (Ahmed Matlûb, s. 499).

Sözlü ve Yazılı Remizler. İbn Vehb el-Kâtib *el-Burhân* adlı eserinde (s. 137-138) remzi "bilgi iletişiminde faydalanan şifre dili" anlamında kullanmıştır. Bu ise mesajı başkalarından gizlemek amacıyla sadece konuşanla konuşulanan yahut gönderenle gönderilenin anlayacağı şekilde kelime veya onları oluşturacak harflerin her biri için kuşlarla diğer hayvanlar veya cansız nesnelerden bir ismin belirlenmesiyle olur. Şii mezhebine mensup olan İbn Vehb Kur'an'da İslâm tarihinin büyük hadise ve inkılabları, kraliyet ve hilâfetlerin süreleri ve çıkacak fitneler gibi önemli olaylara işaret eden remizlerin bulunduğunu, hurûf-ı mu-kattaalarla "ve't-tîn, ve'z-zeytûn, ve'l-fecr" gibi yemin ifadelerinin birer remiz olduğunu belirtir; bu arada Hz. Ali'nin geleceğe dair birçok şeyi bildiğini ileri sürer. İbn Vehb anılan eserinde ve Ebû Hâtîm er-Râzî *A'lâmü'n-nübüvve* adlı kitabında kadim filozofların, hikmetin ehil olmayan elere geçmesini önlemek amacıyla söz ve eserlerinde remiz dilini kullandıklarını, peygamberlerin geleneğine uyararak işâri mânalar taşıyan özlü sözler ve hikmetli deyişler ortaya koyduklarını, onların sözlerinden

birçoğunun remiz, lugaz ve muamma türünden olduğunu, Eflâtun'un sözlerinin çoğunda sembolik anlatımın tercih edildiğini, Aristo'nun da örtülü bir dille başvurduğunu belirtir (*a.g.e.*, s. 137; Kraus, s. 32-33, 48, 281). Aynı şekilde Hermetik külliyyatta da hâkim üslup semboliktir. İslâm'ın ilk asırlarında bu eserlerin rumuzları tercüme, şerh ve tefsir hareketleriyle çözümlenerek daha anlaşılır hale getirilmiştir. Bunun yanında İbn Sînâ, Sühreverdî ve İbn Tufeyl gibi İslâm filozofları soyut felsefe konularını somut bir dille anlatmak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için alegorik öykü tarzında ortaya koydukları bazı eserlerinde remzî üslûba başvurmuşlardır.

Fili Remiz. Bu yöntem iletişimde kelime ve sözlerin yerine eylem ve davranışların bazı anlamlar telmih eden birer remiz ve işaret olarak kullanılmasıdır. Özellikle diplomaside ve hediyeleşmelerde tarafların birbirine gönderdiği nesneler bazı anlamları simgeler. Ebû Hilâl el-Askerî şu anekdota yer verir: Anberoğulları'ndan bir kişi Hanzaleoğulları'na esir düşer. Esir, Hanzaleoğulları'nın kendi kabilesine baskın yapacağını anlayınca Anberoğulları'na bir hanzale (ebûcehil karpuzu), içi kum dolu ve içi diken dolu iki kese gönderilmesini sağlar. Bunlarla kum gibi çok ve silâhlı Hanzaleoğulları'nın baskın yapacağı mesajının verildiğini anlayan kabilesi hemen yurtlarını terk ederek bir katliamdan kurtulur (*Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, s. 407). İlk defa Hire Kralı Nu'mân b. Münzir'in huzurunda Sa'd b. Mâlik'in asâları çarparak yaptığı hareketlerin bazı anlamlara (bir yerin kurak veya mümkün olması gibi) yorumlanmış ve "kar'u'l-asâ" tabiri şiirlerde bu olayla bağlantılı bir anekdotu hatırlatan remiz-telmih şeklinde kullanılmıştır (Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Cürcânî, s. 104-105). İbn Ebû's-Serh, *Kitâbü'r-Rumûz* adlı eserinde kadim Araplar'a ait bazı davranışların onların bâtil akıdelerinin sembolik anlatımı olduğunu açıklamaktadır. Kalkaşendî bu türü "yazıyla ilgisi olmayan remizler ve işaretler" başlığı altında ele almış, meânî ve beyân ehlinin bunlara "istiâre-i mekniyye" adını verdiğini, ayrıca "vahiy ve işaret" de denebileceğini söyleyerek diplomaside yaşanmış bir örneğe yer vermiştir: Kastilya Kralı XI. Alfonso (İntikamcı Alfonso) Mısır Memlûk sultanı Muhammed b. Kalavun'a içinde bir kılıç, tüfek şeklinde bir elbise, tabuta benzeyen bir divan olan hediye paketi göndermiş ve bununla, "Seni bu kılıçla öldürür, bu giysiyle kefenler ve bu tabuta koyarım" demek istemiş, İbn